

RENATA CHRZANOWSKA¹

Wychowanie młodego człowieka do życia w trzeźwości

Wychowanie to „ogół zabiegów mających na celu ukształtowanie człowieka pod względem fizycznym, moralnym i umysłowym oraz przygotowanie go do życia w społeczeństwie”². Trzeźwość natomiast można wyjaśnić jako niepozostawanie pod wpływem środków odurzających lub alkoholu³. Wychowanie młodego człowieka do życia w trzeźwości winno zatem opierać się na podejmowaniu przez środowiska wychowawcze⁴ działań mających na celu uświadomienie mu zagrożeń wynikających z nadużywania alkoholu, ukazanie trzeźwości jako wartości wpływającej na jego dorosłe życie oraz kształtowanie postawy abstynencji. Warto zatem zastanowić się, jak we współczesnym świecie młody człowiek podchodzi do kwestii zażywania środków psychoaktywnych, jak często i dlaczego z nich korzysta. Należy również przyglądnąć się możliwościom, jakie stwarzają środowiska

¹ Dr Renata Chrzanowska, katecheta w Zespole Szkół Elektrycznych nr 1 w Krakowie. Opiekun grupy teatralnej Rezistors oraz Wolontariatu.

² *Słownik języka polskiego*, <http://sjp.pwn.pl/slowniki/wychowanie.html> (29.04.2015).

³ Por. *Słownik języka polskiego*, <http://sjp.pl/trze%BCwy> (29.04.2015).

⁴ Przez środowisko wychowawcze rozumie się środowisko, w którym wychowuje się jednostka (por. O. Lipkowski, *Resocjalizacja*, wyd. 2, Warszawa 1980, s. 37). Do środowisk wychowawczych można zaliczyć m.in. rodzinę, szkołę, Kościół.

wychowawcze: rodzina, szkoła, Kościół w celu wychowania młodego człowieka do życia w trzeźwości, a także przeanalizować działania przez nie podejmowane oraz wskazać perspektywy na przyszłość.

Stan obecny – młodzież a alkohol

Badanie „Konsumpcja substancji psychoaktywnych przez młodzież szkolną – Młodzież 2013”, zrealizowane przez fundację Centrum Badania Opinii Społecznej w okresie od 22 listopada do 12 grudnia 2013 roku⁵, wskazuje, że najbardziej rozpowszechnioną substancją psychoaktywną wśród młodzieży szkolnej jest alkohol. Młodzi ludzie sięgają po niego częściej niż po narkotyki czy papierosy. Najpopularniejszym napojem alkoholowym jest piwo oraz wódka. Rzadziej natomiast nieletni sięgają po wino. Jak czytamy w raporcie:

w ciągu miesiąca poprzedzającego badanie 72% uczniów przynajmniej raz piło piwo, 68% – wódkę i inne mocne alkohole, a 35% – wino. W roku 1992 picie piwa deklarowała niemal połowa uczniów (49%), w kolejnych latach odsetek ten wzrastał i w 2003 roku osiągnął poziom 76%. Z badań przeprowadzonych w latach 2008 i 2010 wynika, że piwo pije trzech na czterech uczniów (odpowiednio: 75% i 74%). Nie jest zaskakujące, że po piwo częściej sięgają uczniowie niż uczennice. W ciągu miesiąca poprzedzającego badanie piwo piło 81% chłopców (w 2010 roku – 82%) i 67% dziewcząt (w roku 2010 – 69%). Obecnie najwięcej młodzieży, która nie pije piwa, jest w liceach ogólnokształcących publicznych (31%) i prywatnych (28%). W roku 2010 odsetki te wynosiły odpowiednio: 31% i 29%. Najmniej uczniów niepijących piwa jest w szkołach zawodowych – 10% (20% w 2010 roku). Piwo jest także

⁵ Badanie „Konsumpcja substancji psychoaktywnych przez młodzież szkolną – Młodzież 2013” – zrealizowane przez fundację Centrum Badania Opinii Społecznej w okresie od 22 listopada do 12 grudnia 2013 roku, sfinansowane przez Krajowe Biuro ds. Przeciwdziałania Narkomanii, Warszawa 2014.

popularniejsze wśród uczniów uważających się za dwójkowych i trójkowych – 79% (w roku 2010 – 80%) niż w grupie uczniów piątkowych i szóstkowych – 67% (w 2010 roku także 67%). Ponadto, podobnie jak w pomiarze z 2010 roku, piwo jest częściej wybierane przez młodzież wielkomijską⁶.

W ostatnich latach wzrosło również spożycie wódki oraz innych mocnych alkoholi wśród nieletnich. W 2013 roku 68 proc. młodzieży zadeklarowało korzystanie z tego typu środków. Po mocne alkohole częściej sięgają chłopcy niż dziewczęta, a najwyższy odsetek młodzieży pijącej wódkę stanowili uczniowie zasadniczych szkół zawodowych (76 proc.) oraz prywatnych liceów ogólnokształcących (79 proc.). W najmniejszym stopniu wódkę piła młodzież uczęszczająca do technikum (54 proc.). Warto także zwrócić uwagę, w jaki sposób miejsce zamieszkania wpływa na spożywanie wódki przez młodych ludzi. Nieletni pochodzący ze wsi najrzadziej piją wódkę (66 proc.), najczęściej natomiast uczniowie z miast do 20 tys. mieszkańców (70 proc.). Jeśli weźmie się pod uwagę wyniki nauczania, to wódkę głównie spożywają uczniowie osiągający oceny dopuszczające i dostateczne (68 proc.), rzadziej natomiast młodzież mająca oceny bardzo dobre i celujące (57 proc.)⁷.

Wino to alkohol, po który młodzież sięga najrzadziej. Częściej piją je dziewczęta (27 proc.) niż chłopcy (26 proc.). Najrzadziej po wino sięgają uczniowie zasadniczych szkół zawodowych (33 proc.). Ciekawym jest natomiast fakt, iż piją je częściej młodzi ludzie, których matki mają wyższe wykształcenie (39 proc.) oraz ci, których oboje rodzice przebywali za granicą przez ostatnie 12 miesięcy (56 proc.). Trunek ten wybiera również częściej młodzież osiągająca wyniki nauczania dobre i bardzo dobre⁸.

⁶ O. Lipkowski, *Resocjalizacja*, dz. cyt., s. 157–158.

⁷ Por. O. Lipkowski, *Resocjalizacja*, dz. cyt., s. 160.

⁸ Por. O. Lipkowski, *Resocjalizacja*, dz. cyt., s. 159.

W przytaczanych wynikach badania „Konsumpcja substancji psychoaktywnych przez młodzież szkolną – Młodzież 2013” można zauważyć, iż na picie alkoholu przez młodych ludzi nie ma wpływu sytuacja materialna rodzin badanych. Czynnikiem różnicującym może być natomiast zaangażowanie religijne. Młodzież, która kilka razy w tygodniu uczestniczy w praktykach religijnych, rzadziej sięga po napoje alkoholowe niż ich rówieśnicy niepraktykujący lub praktykujący nieregularnie, np. wśród badanych młodych ludzi zaangażowanych religijnie 48 proc. nie piło piwa w ciągu ostatniego miesiąca, w grupie niepraktykującej tylko 21 proc. Jak czytamy w badaniu:

najmniej piją uczniowie uczestniczący w praktykach religijnych kilka razy w tygodniu – 57%. Jednakże ci, którzy w ogóle w nich nie uczestniczą, rzadziej sięgają po alkohol (67%) niż deklarujący w nich udział 1–2 razy w miesiącu (71%)⁹.

Z przytoczonych danych wynika, że młodzież dość często i chętnie korzysta z napojów alkoholowych. Warto zatem się zastanowić, co sprawia, iż młody człowiek sięga po tego typu substancje psychoaktywne. W raporcie „Zjawisko alkoholizmu wśród nieletnich” opracowanym przez policję wymienione są następujące czynniki:

- czucie się dorosłym;
- dopasowanie się do pijącego otoczenia;
- czucie się dobrze i bycie na luzie;
- ucieczka od problemów;
- wyrażenie potrzeby buntu;
- doświadczenie przygody i ryzyka;
- zaspokojenie ciekawości;
- poczucie przynależności do grupy rówieśniczej;
- przeciwdziałanie nieśmiałości;

⁹ O. Lipkowski, *Resocjalizacja*, dz. cyt., s. 161.

- poznanie smaku alkoholu;
- natychmiastowe osiągnięcie wspaniałego samopoczucia przy minimalnym wysiłku;
- łatwiejsze znoszenie życiowych cierpień¹⁰.

Na podstawie przytoczonych danych widać zatem, że młody człowiek najczęściej sięga po alkohol, ponieważ ma problemy z odkrywaniem własnej tożsamości oraz często czuje się zagubiony i samotny w otaczającej go rzeczywistości. Poszukując rozwiązań swoich problemów, pozostawiony sam sobie, często nie mając właściwych wzorców zachowań lub mając wzorce negatywne, nie potrafi się odnaleźć we współczesnym świecie.

Analizując stan obecny, warto także odpowiedzieć sobie na pytanie: kiedy młodzi ludzie najczęściej sięgają po alkohol? Janusz Sierosławski i Antoni Zieliński z Zakładu Badań nad Alkoholizmem i Toksykomaniami Instytutu Psychiatrii i Neurologii w Warszawie w trakcie przeprowadzonych przez nich badań zauważyli, że dzieje się to najczęściej podczas: prywatek młodzieżowych czy różnego typu imprez, spotkań w lokalach gastronomicznych (kawiarniach, piwiarniach-pubach, barach), zabaw w dyskoteci, wycieczek szkolnych, imprez sportowych oraz koncertów zespołów młodzieżowych¹¹. Nieletni najwięcej alkoholu spożywają na prywatkach. Konsumpcja alkoholu zależy od charakteru imprezy. Więcej pije się go na spotkaniach, w których uczestniczą sami chłopcy, mniej gdy impreza zawiera elementy zabawy tanecznej. Janusz Sierosławski i Antoni Zieliński zauważają, że imprezy młodzieżowe można podzielić na dwa typy: pierwszy, w którym „alkohol stanowi czynnik nadający podstawowy sens spotkaniu”, w którego czasie taniec i rozmowy to jedynie otoczka do realizacji celu, jaki stanowi spożywanie tej substancji, oraz drugi,

¹⁰ Por. „Zjawisko alkoholizmu wśród nieletnich”, http://www.gdynia.policja.gov.pl/dow_ ulotki/Zjawisko_alkoholizmu_wsrod_nieletnich-05.09.2006.pdf (29.04.2015).

¹¹ Por. J. Sierosławski, A. Zieliński, *Wzory picia wśród młodzieży. Podejście jakościowe*, „Alkoholizm i Narkomania” 12 (1999) nr 2, s. 263–284.

w którym alkohol „pełni tylko funkcje utylitarne”, a jego spożywanie ma ułatwić dobrą zabawę¹².

Spotkania w lokalach gastronomicznych mają nieco inny charakter. Stąd ilość spożycia alkoholu oraz jego rodzaj zależny jest od środków finansowych, jakie posiadają młodzi ludzie. Najczęściej młodzież pije najtańsze piwo, ograniczając się do kilku butelek. Podobnie rzecz się ma w dyskotekach. Młodzi ludzie ze względów finansowych najczęściej zakupują alkohol w sklepach i spożywają go przed imprezą. W trakcie dyskoteki natomiast najczęściej spożywa się piwo – w niewielkich ilościach (ze względu na cenę). Analogiczna sytuacja występuje podczas koncertów muzyki młodzieżowej.

Imprezy sportowe również stwarzają okazję do spożywania alkoholu. Ze względu na zakaz wnoszenia napojów alkoholowych na teren obiektów sportowych młodzież pije alkohol przed lub po imprezie. Natomiast jeśli chodzi o wycieczki szkolne, spożycie środków psychoaktywnych uzależnione jest od długości wycieczki – te jednodniowe mniej sprzyjają picciu alkoholu niż wielodniowe. Młodzież najczęściej spożywa alkohol na samym początku, podczas podróży na miejsce wycieczki, lub w czasie wolnym. Ilości wypitej substancji zazwyczaj są niewielkie ze względu na konsekwencje wynikające z regulaminów szkolnych. Picciu sprzyjają wycieczki wielodniowe, podczas których młodzież najczęściej nadużywa alkoholu w czasie noclegów¹³.

Młodzi ludzie w dzisiejszym świecie coraz częściej sięgają po alkohol. Sytuacjami sprzyjającymi stają się prywatki, w których czasie nieletni na ogół pozostają bez jakiegokolwiek kontroli ze strony dorosłych. Niejednokrotnie czynią to ze względu na to, iż nie radzą sobie z otaczającą ich rzeczywistością.

¹² Por. J. Sierosławski, A. Zieliński, *Wzory picia wśród młodzieży*, dz. cyt., s. 276.

¹³ Por. J. Sierosławski, A. Zieliński, *Wzory picia wśród młodzieży*, dz. cyt., s. 277.

Wychowanie do trzeźwości a środowiska wychowawcze: rodzina, szkoła, Kościół

Młody człowiek podlega oddziaływaniu wielu czynników, które mają ukształtować go pod względem fizycznym, moralnym, umysłowym oraz przygotować do życia w społeczeństwie. Głównymi środowiskami wychowawczymi są rodzina, szkoła i Kościół. To tu od najmłodszych lat kształtuje się dziecko, tutaj także jest mu zaszczerpiany świat wartości, według których winno funkcjonować w dorosłym życiu.

Rodzina podstawowym środowiskiem wychowawczym

Rodzina to najmniejsza grupa społeczna i integralna część każdego społeczeństwa, z którą człowiek nie tylko pozostaje w ścisłej relacji, ale także stanowi ona dla niego punkt odniesienia i świadomej identyfikacji. To właśnie w rodzinie człowiek uczy się wzorów zachowań, obyczajów, kształtuje swoje poglądy, rozwija się zarówno pod względem emocjonalnym, jak i psychicznym, fizycznym czy duchowym¹⁴. Warto zatem zobaczyć, w jaki sposób kształtuje ona postawę abstynencji u młodego człowieka. Według Janusza Sierośławskiego i Antoniego Zielińskiego w ostatnich latach widoczny staje się proces liberalizacji stosunku rodziców do picia alkoholu przez ich dzieci. Uwidacznia się postawa braku reakcji lub jawne przyzwolenie, a czasami ostentacyjny brak zainteresowania kwestią picia nieletnich. Rodzice bardzo często nie wyciągają żadnych konsekwencji względem swoich dzieci, które nadużywają alkoholu. Jak czytamy w opracowaniu, po cichu dopuszczają używanie przez nie tej substancji, nie tolerują jednak picia nadmiernego, prowadzącego do

¹⁴ Por. Z. Tyszka, *Rodzina*, [w:] *Encyklopedia pedagogiczna*, red. W. Pomykało, Warszawa 1993, s. 695.

nietrzeźwości¹⁵. Widoczny jest także brak zaangażowania „rodziny w edukację alkoholową rozumianą jako kształtowanie wiedzy i postaw wobec alkoholu. Rodzice nie uczą nastolatków, w jaki sposób pić, aby zmniejszyć ryzyko szkód”¹⁶.

Jakie zatem zadania w kwestii wychowania do trzeźwości stają przed współczesną rodziną?

Biskup Tadeusz Bronakowski, Przewodniczący Zespołu Konferencji Episkopatu Polski ds. Apostolstwa Trzeźwości, wyjaśnia, że:

wychowanie do trzeźwości polega przede wszystkim na stwarzaniu takich warunków, w których nie generuje się czynników ryzyka. Trzeba od najmłodszych lat zapewnić dzieciom środowisko rodzinne wolne od tego, co może wpływać na późniejsze problemy z alkoholem¹⁷.

Zwraca również uwagę, że pełna rodzina, wolna od problemu alkoholowego i przemocy, to tylko niezbędne minimum w kwestii wychowania do trzeźwości. Podkreśla, iż w procesie kształtowania młodego człowieka konieczne jest tworzenie trwałych, prawidłowych relacji rodzinnych, które wyeliminują zagrożenia prowadzące do uzależnień, np. poszukiwanie wrażeń, samotność, wyobcowanie¹⁸. Biskup akcentuje również rolę bliskości i czujności rodziców. Rodzic, który zna swoje dziecko, umie bowiem odczytać niepokojące sygnały i w porę zareagować na spożywanie przez nie alkoholu. Rodzina, jak mówi biskup, może być ogromnym potencjałem do obrony przed uzależnieniami¹⁹.

¹⁵ Por. J. Sierosławski, A. Zieliński, *Wzory picia wśród młodzieży*, dz. cyt., s. 280.

¹⁶ J. Sierosławski, A. Zieliński, *Wzory picia wśród młodzieży*, dz. cyt., s. 280.

¹⁷ Przemówienie bp. Tadeusza Bronakowskiego, Przewodniczącego Zespołu KEP ds. Apostolstwa Trzeźwości, podczas Międzynarodowego Kongresu Rodziny na UKSW w Warszawie (16.03.2013), <http://www.kuria.lomza.pl/index.php?wiad=4688> (29.04.2015).

¹⁸ Por. przemówienie bp. Tadeusza Bronakowskiego, dz. cyt.

¹⁹ Por. przemówienie bp. Tadeusza Bronakowskiego, dz. cyt.

Biskupi w czasie 358. Zebrania Plenarnego Konferencji Episkopatu Polski we Wrocławiu w dniach 21–23 czerwca 2012 roku zwrócili także uwagę, że rodzina winna „pielęgnować łaćwość życia bez alkoholu”²⁰, a rodzice powinni być autorytetami dla swoich dzieci i również go nie nadużywać. Jeżeli bowiem małaletni

będą obserwowali rodziców upijających się, topiących w alkoholu problemy, jedynie w nim szukających odpoczynku i relaksu, to również w świadomości dzieci alkohol stanie się głównym sposobem radzenia sobie z trudami życia²¹.

Zadaniem rodziców jest zatem wychowanie odważnego, młodego człowieka, poszukującego w swoim życiu wartości, jaką jest trzeźwość.

Szkoła jako środowisko wychowujące do życia w trzeźwośći

Szkoła to:

instytucja oświatowo-wychowawcza zajmująca się kształceniem i wychowaniem dzieci, młodzieży i dorosłych stosownie do przyjętych w danym społeczeństwie celów i zadań oraz koncepcji oświatowo-wychowawczych i programów; osiągnięciu tych celów służy odpowiednio wykształcona kadra pedagogiczna, nadzór oświatowy, baza lokalowa i wyposażenie oraz zabezpieczenie budżetowe ze Skarbu Państwa, samorządów lokalnych lub innych źródeł²².

²⁰ *Rodzina szkoła trzeźwośći*, list pasterski na sierpień – miesiąc abstinencji, 358. Zebranie Plenarne Konferencji Episkopatu Polski we Wrocławiu w dniach 21–23 czerwca 2012, http://episkopat.pl/dokumenty/listy_pasterskie/4398.1,Rodzina_szkola_trzezwosci.html (29.04.2015).

²¹ *Rodzina szkoła trzeźwośći*, dz. cyt.

²² W. Okoń, *Słownik pedagogiczny*, wyd. 5 zm., Warszawa 1992, s. 201.

Szkoła, będąc zatem instytucją mającą na celu wychowanie oraz przekaz wiedzy, ma także obowiązek przeciwdziałania uzależnieniom, w tym również alkoholizmowi. Wynika to z edukacji zdrowotnej obowiązującej w polskim systemie oświaty, która winna być realizowana na każdym etapie edukacyjnym²³. Działania edukacyjne szkoły określone są przez: szkolny zestaw programów nauczania, program wychowawczy, który obejmuje działania o charakterze wychowawczym, oraz program profilaktyczny, dostosowany do środowiska, w jakim wzrasta młody człowiek²⁴. Obecnie w wielu szkołach program profilaktyczny i wychowawczy stanowi jeden dokument pod wspólną nazwą Szkolnego Programu Wychowawczo-Profilaktycznego. Realizuje on różne cele, wśród których warto wymienić:

- kształtowanie postawy etycznej i moralnej;
- rozwijanie umiejętności społecznych umożliwiających prawidłowe funkcjonowanie w relacjach międzyludzkich;
- kształtowanie postawy dialogu oraz asertywności, umiejętności słuchania innych, rozumienia ich poglądów oraz wyrażania własnych opinii;
- rozwijanie poczucia własnej wartości oraz umiejętności podejmowania decyzji;
- wskazanie konstruktywnych sposobów radzenia sobie ze stresem i sytuacjami trudnymi;
- informowanie o konsekwencjach zachowań destruktywnych;
- dostarczanie informacji na temat środków uzależniających oraz zagrożeń z nimi związanych;
- pokazanie perspektyw zdrowego życia i drogi do uzyskania satysfakcji osobistej bez zażywania środków uzależniających;
- przygotowanie do życia w rodzinie, społeczności lokalnej i w państwie;

²³ Por. Dz.U. z 2009 r. Nr 4 poz. 17; Dz.U. z 2012 r. poz. 977.

²⁴ Por. <http://men.gov.pl/zwiekszenie-szans/profilaktyka/informacje-materialy/przeciwdzialanie-uzalezniom-w-szkole.html> (29.04.2015).

- szkolenie kadry pedagogicznej w zakresie profilaktyki zagrożeń oraz umiejętności wychowawczych.

Głównym założeniem Szkolnego Programu Wychowawczo-Profilaktycznego jest wspomaganie wychowawczej roli rodziny z uwzględnieniem prawa do przekonań religijnych, światopoglądowych oraz wolności sumienia. Z programu wynikają konkretne działania, jakie winna podjąć szkoła w celu przeciwdziałania uzależnieniom, w tym również wychowanie do trzeźwości. Jednym z głównych zadań ma być dostarczenie wiedzy zarówno uczniom, jak i rodzicom na temat uzależnień oraz ich skutków. Dlatego poszczególne szkoły, realizując je, organizują m.in.:

- spotkania ze specjalistami poświęcone skutkom uzależnień oraz możliwościom terapii;
- warsztaty dotyczące nikotynizmu, alkoholizmu, narkomanii, dopalaczy;
- lekcje wychowawcze na temat skutków uzależnień;
- teatry profilaktyczne; projekcje filmów na temat profilaktyki uzależnień.

W poszczególnych szkołach zwraca się także uwagę na rozwój ucznia poprzez tworzenie kółek zainteresowań (m.in. grup teatralnych, plastycznych, muzycznych, sportowych) oraz kształtuje się właściwe nawyki spędzania wolnego czasu (organizując wyjścia do teatrów, kina, opery czy filharmonii).

W teorii szkoła jest środowiskiem idealnym do przeciwdziałania alkoholizmowi młodzieży, w praktyce działania napotyka ją na różnego rodzaju trudności. Janusz Sierosławski i Antoni Zieliński zwracają uwagę, iż podobnie jak w przypadku rodziny, również w szkole uczniowie spożywający alkohol mogą liczyć na wyrozumiałość grona pedagogicznego²⁵. Zdarzają się też sytuacje, gdy młodzież spożywa alkohol bez przyzwolenia i wiedzy nauczycieli,

²⁵ Por. J. Sierosławski, A. Zieliński, *Wzory picia wśród młodzieży*, dz. cyt., s. 280.

np. w czasie wycieczek szkolnych²⁶. Działania profilaktyczne podejmowane przez szkołę nie zawsze dostosowane są do możliwości percepcyjnych ucznia. Warto zauważyć, iż w okresie, gdy młody człowiek rozpoczyna naukę w gimnazjum lub szkole ponadgimnazjalnej, bardzo ważną rolę w procesie wychowania zaczyna odgrywać środowisko rówieśnicze. Stąd powinno się podjąć działania mające na celu zakorzenianie młodzieży w określonym systemie wartości, kształtującym postawę asertywności oraz wychowania do wolności, a co się z tym wiąże – także abstynencji. Można to osiągnąć m.in. poprzez: budowanie autorytetu wychowawcy i nauczyciela, rozwijanie zainteresowań ucznia, ukazywanie perspektyw rozwoju i wartości życia w trzeźwości. Należy także zwrócić uwagę na współpracę ze środowiskiem rodzinnym.

Kościół a wychowanie młodego człowieka
do życia w trzeźwości

Działania Kościoła mające na celu wychowanie młodzieży do abstynencji alkoholowej mogą odbywać się poprzez szkołę i parafię.

W roku 1990 decyzją Ministra Edukacji Narodowej Henryka Samsonowicza z dnia 3 sierpnia religia wróciła do szkół²⁷. Powrót ten zrodził nowe możliwości katechizowania. Stał się także wyzwaniem związanym z opracowaniem podstawowych dokumentów katechetycznych. W roku 2001 biskupi polscy zgromadzeni na 313. Kon-

²⁶ Uczeń, z którym przeprowadzono wywiad: „Był na 4 wycieczkach i piło się na wszystkich. Nauczyciele próbowali się ostro przeciwstawiać picciu, łącznie z groźbą wydalenia ze szkoły. Jednak po kolacji wychodził z kolegami przez okno i pił. [...] (M, 16, II LO)”. Por. J. Sierostawski, A. Zieliński, *Wzory picia wśród młodzieży*, dz. cyt., s. 274.

²⁷ Por. rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej w sprawie warunków i sposobu organizowania lekcji religii w szkołach publicznych (Dz.U. Nr 36 z dnia 24 kwietnia 1992).

ferencji Episkopatu Polski w Łowiczu zatwierdzili: *Dyrektorium katechetyczne Kościoła katolickiego w Polsce*²⁸, *Podstawę programową katechezy Kościoła katolickiego w Polsce*²⁹ oraz *Program nauczania religii*³⁰, które wytyczyły kierunek działań związanych z przygotowaniem programów i podręczników do religii. Rok 2010 przyniósł nowelizację *Podstawy programowej katechezy Kościoła katolickiego*³¹ z 2001 roku, związaną z dostosowaniem nauczania religii do zmian wprowadzonych w strukturze świeckich programów nauczania. Stało się to inspiracją do powstawania nowych podręczników, w których treści winny się były także znaleźć zagadnienia związane z problematyką uzależnień oraz wychowaniem do życia w trzeźwości i wolności. Stąd oddziaływanie Kościoła poprzez szkołę w kwestii wychowania młodego człowieka do abstynencji alkoholowej może odbywać się poprzez: lekcje religii, włączanie się w program wychowawczo-profilaktyczny, a także działania dodatkowe rozwijające zainteresowania uczniów, np. wolontariat, zajęcia muzyczne, teatralne, sportowe.

Lekcje religii a wychowanie do trzeźwości

W tej części *Podstawy programowej katechezy Kościoła katolickiego w Polsce* z roku 2010, która dotyczy trzeciego etapu edukacyjnego – gimnazjum – czytamy, iż jednym z celów ogólnych winno być kształtowanie sumienia, postaw moralnych oraz samooceny. Stąd

²⁸ Konferencja Episkopatu Polski, *Dyrektorium katechetyczne Kościoła katolickiego w Polsce*, Kraków 2001.

²⁹ Konferencja Episkopatu Polski, *Podstawa programowa katechezy Kościoła katolickiego w Polsce*, Kraków 2001.

³⁰ Komisja Wychowania Katolickiego Konferencji Episkopatu Polski, *Program nauczania religii*, Kraków 2001.

³¹ Konferencja Episkopatu Polski, *Podstawa programowa katechezy Kościoła katolickiego w Polsce*, Kraków 2010.

należy zwrócić uwagę na formację moralną, w której ważną rolę odgrywa wychowanie do wolności i abstynencji³². Na czwartym etapie edukacyjnym – w szkołach ponadgimnazjalnych – powinno się natomiast w formacji moralnej zwrócić uwagę, by uczeń umiał dokonać oceny patologii (narkomania, uzależnienia) oraz wskazywać na ograniczenia ludzkiej wolności³³. Wychodząc naprzeciw tym wskazaniom, w Polsce powstało kilka programów nauczania, m.in. w archidiecezji krakowskiej: program nauczania do gimnazjum *Rozradowanie się w Duchu Świętym*³⁴ i ogólnopolski program dla liceum i technikum *Bądźcie mocni!*³⁵. W obu programach nauczania znajdują się katechezy poświęcone wychowaniu do życia w wolności, których celem jest również zachęcenie młodego człowieka do życia w abstynencji, np.:

- *Choroby utajone, czyli narkomania, alkoholizm i nikotynizm* – dla klasy trzeciej liceum, technikum i zasadniczej szkoły zawodowej³⁶;
- *Źródła prawdziwej wolności* – dla klasy drugiej liceum, technikum i zasadniczej szkoły zawodowej³⁷;

³² Por. Konferencja Episkopatu Polski, *Podstawa programowa katechezy Kościoła katolickiego w Polsce*, Kraków 2010, s. 52.

³³ Por. Konferencja Episkopatu Polski, *Podstawa programowa katechezy Kościoła katolickiego w Polsce*, Kraków 2010, s. 75.

³⁴ Program nauczania do gimnazjum *Rozradowanie się w Duchu Świętym*, nr AZ-3-02/13.

³⁵ Program ogólnopolski dla liceum i technikum *Bądźcie mocni!*, nr AZ-4-06/12.

³⁶ Por. *Mocni miłością. Podręcznik metodyczny do religii dla III klasy liceum i technikum*, red. T. Panuś, R. Chrzanowska, Kraków 2014, s. 298–304; *Mocni miłością. Podręcznik do religii dla III klasy liceum i technikum*, red. T. Panuś, R. Chrzanowska, Kraków 2014, s. 237–242; *Mocni miłością. Podręcznik do religii dla III klasy zasadniczej szkoły zawodowej*, red. T. Panuś, R. Chrzanowska, Kraków 2014, s. 245–250; *Mocni miłością. Podręcznik metodyczny do religii dla III klasy zasadniczej szkoły zawodowej*, red. T. Panuś, R. Chrzanowska, Kraków 2014, s. 288–293.

³⁷ Por. R. Chrzanowska, T. Panuś, *Programy nauczania religii „Rozradowanie się w Duchu Świętym”, „Bądźcie mocni”*, Kraków 2015, s. 104, 109.

- *Troska o życie zdrowie* – dla klasy drugiej gimnazjum³⁸;
- *Godność człowieka* – dla klasy trzeciej gimnazjum³⁹.

Katechezom realizowanym według programów nauczania towarzyszą również zajęcia dodatkowe związane z konkretnymi wydarzeniami w Kościele, np. Światowymi Dniami Młodzieży, które odbyły się w Krakowie w roku 2016. Z tej okazji został opracowany konspekt katechazy pt. *Młodzi dla młodych*, mający na celu zachęcenie młodzieży do złożenia ojcu świętemu duchowego daru dobrowolnej abstynencji⁴⁰.

Prowadząc lekcje religii poświęcone zagadnieniom abstynencji oraz wychowania do życia w wolności i trzeźwości, warto zwrócić uwagę na dostosowanie przekazywanych treści do odbiorców. Oznacza to przede wszystkim dobór właściwych metod pracy, m.in.: dram, metod sytuacyjnych, dyskusji, pokazu, oraz pomocy dydaktycznych, np. filmów, świadectw konkretnych osób, prezentacji multimedialnych, literatury. Należy sprawić, by omawiane treści pobudzały młodego człowieka do pracy nad sobą, stawały się inspiracją do odkrywania wartości życia w trzeźwości oraz wolności.

Zagadnienia wyniesione z lekcji religii młodzież winna pogłębiać na zajęciach dodatkowych organizowanych przez katechetę w szkole czy parafii. Przykładem może być oddziaływanie poprzez teatr. Zorganizowanie przedstawienia, w którym młodzi ludzie pokażą rówieśnikom wartość życia w trzeźwości, jednocześnie sami pracując w sobie ten problem, może stanowić punkt wyjścia do wychowania do abstynencji alkoholowej⁴¹.

³⁸ Por. R. Chrzanowska, T. Panuś, *Programy nauczania religii „Rozradowanie się w Duchu Świętym”...*, dz. cyt., s. 97.

³⁹ Por. R. Chrzanowska, T. Panuś, *Programy nauczania religii „Rozradowanie się w Duchu Świętym”...*, dz. cyt., s. 98.

⁴⁰ Por. R. Chrzanowska, *Młodzi dla młodych*, http://mdm2016.org/download/Katecheza_Renata_Chrzanowska.pdf (14.02.2015).

⁴¹ Przykładowy scenariusz przedstawienia: R. Chrzanowska, *Jedno piwko*, [w:] R. Chrzanowska, *Jak dobrze być... Scenariusze uroczystości szkolnych. Gimnazjum i szkoła ponadgimnazjalna*, Kraków 2005, s. 129–137.

Innym przykładem mogą być działania szkolnego wolontariatu, podkreślające rolę zdrowego stylu życia, promujące akcje krwiodawstwa, które mobilizują młodych ludzi do życia w trzeźwości⁴².

Działania w parafii a wychowanie do abstynencji alkoholowej

Zespół Konferencji Episkopatu Polski ds. Apostolstwa Trzeźwości opracował przewidziany na dziewięć lat program zatytułowany *Rodzina szkołą trzeźwości* (2011–2020), w którego ramach każdy rok będzie poświęcony konkretnemu zagadnieniu, m.in. miłości, która jest trzeźwa, ojcu wiernemu i trzeźwemu, kochającym matkom zawsze trzeźwym, dzieciom, młodzieży i dziadkom⁴³. Ostatnie trzy lata istnienia programu mają natomiast ukazać rolę Kościoła w służbie trzeźwości rodzin, zadania środowiska lokalnego oraz odnowę moralną naszego narodu. Z programu Zespołu KEP ds. Apostolstwa Trzeźwości winny zatem wynikać działania w diecezjach i parafiach. Zwraca się uwagę, by inicjatywy wspierać modlitwą (np. Dziecięcą Krucjatą Niepokalanej oraz Nieustannym Różańcem w intencjach trzeźwości i trwałości polskich rodzin), aktami pokutnymi i wynagrodzeniami. W diecezjach należy organizować konferencje poświęcone trzeźwości i podejmować inne działania mające na celu realizację programu, np. 15 kwietnia 2015 roku w Toruniu odbyła się ogólnopolska konferencja pt. „Abstynencja dzieci troską rodziny, Kościoła i Narodu”⁴⁴, w czasie której podkreślono, że „główną szkołą trzeźwości jest rodzina”⁴⁵.

Innym działaniem podejmowanym od wielu lat w parafiach jest Tydzień Modlitw o Trzeźwość Narodu, rozpoczynający się co roku

⁴² Por. J. Tęcza-Ćwierz, *Pomagając – zyskujemy*, „Droga” 2015 nr 8, s. 17.

⁴³ Por. <http://www.duszpasterstwotrzejwosci.pl> (29.04.2015).

⁴⁴ <http://www.duszpasterstwotrzejwosci.pl> (29.04.2015).

⁴⁵ <http://www.duszpasterstwotrzejwosci.pl> (29.04.2015).

w ostatnią niedzielę przed Środą Popielcową i trwający do kolejnej soboty. Realizuje się go w ramach duszpasterstwa zwyczajnego i nadzwyczajnego, stawiającego sobie za cel wyrobienie u wierzących właściwej postawy wobec alkoholików, wychowanie do trzeźwości, kształtowanie nowych obyczajów i pokazanie osobistego przykładu abstynencji i modlitwy⁴⁶.

Inicjatywą propagowaną przez Kościół jest również powstrzymanie się od picia alkoholu w sierpniu. Po raz pierwszy biskupi polscy ogłosili sierpień miesiącem trzeźwości narodu w czerwcu 1984 roku podczas 201. Zebrania Plenarnego Konferencji Episkopatu Polski⁴⁷. Program kontynuowany jest do dzisiaj. Nawiązuje on do Jasnogórskich Ślubów Narodu Polskiego, których tekst przygotował prymas Polski kard. Stefan Wyszyński, a ślubowanie 26 sierpnia 1956 roku złożyło ponad milion Polaków, obiecując Matce Bożej walkę z lenistwem, lekkomyślnością, marnotrawstwem, pijaństwem i rozwiązłością. Ponad trzydziestoletnia tradycja „miesiąca trzeźwości” spotyka się z różnym odbiorem w środowisku ludzi wierzących. Część świadomie rezygnuje w tym okresie z picia alkoholu, pozostali natomiast pozostają obojętni wobec inicjatywy Kościoła. Młodzi ludzie, nie widząc właściwych postaw wśród bliższych, przejmują ich wzorce zachowań i postępują podobnie. Stąd ważnym czynnikiem w wychowaniu do trzeźwości młodego człowieka jest zachęcenie do włączania się w inicjatywy kościelne jego rodziców oraz dziadków.

Znaczącym aspektem działań wpływających na abstynencję wśród młodzieży, obejmujących parafię, jest zapraszanie młodych ludzi do udziału w życiu wspólnot i organizacji religijnych, np. ministrantów, lektorów, Ruchu Światło-Życie, grup apostołskich, KSM-u, dzięki którym młodzież będzie mogła zakorzenić się w świecie wartości

⁴⁶ Por. <http://brewiarz.pl/czytelnia/trzezwosc.php3> (29.04.2015).

⁴⁷ Por. http://episkopat.pl/informacje_kep/6044.1,Mamo_nigdy_nie_pij_zajmoje_zdrowie.html (29.04.2015).

kształtującym postawy wolności i odpowiedzialności, a także abstynencji. Nie wystarczy jednak tylko zachęcić młodego człowieka do bycia w konkretnej wspólnotcie. Trzeba przede wszystkim opracować konkretny program wychowawczy, w którym podkreślona zostanie rola abstynencji oraz formacja uczestników. Warto również odwołać się do autorytetów, którymi dla młodego człowieka mogą być: rodzic, nauczyciel, kapłan czy katecheta.

Wnioski na przyszłość – czyli co można zrobić, by było lepiej?

We współczesnym świecie obniża się wiek inicjacji alkoholowej wśród dzieci i młodzieży. Rośnie ilość spożywanego alkoholu. Często staje się to przyczyną kryzysu wychowania. Dorosli, będąc zbyt tolerancyjni wobec pijących nieletnich, pozostawiają ich samym sobie. Szkoła i Kościół mają opracowane odpowiednie programy działań, jednak bez zaangażowania rodziców nie są w stanie wprowadzić ich w życie młodych ludzi. Stąd w wychowaniu do trzeźwości na plan pierwszy wysuwa się potrzeba współpracy między trzema środowiskami wychowawczymi: rodziną, szkołą i Kościołem. Koordynacja działań, wzajemne wspieranie procesu wychowawczego mogą przynieść korzyści w postaci trzeźwości młodych ludzi. Drugim istotnym działaniem jest budowanie autorytetu. Andrzej Gołębiowski i Emilia Leśniewska z Politechniki Radomskiej w czasie ogólnopolskiego sympozjum w Radomiu zwrócili uwagę, iż: „właściwe postawy rodziców, ich dobry przykład i odpowiedzialność stają się w kontekście zagrożeń alkoholowych najskuteczniejszą formą profilaktyki”⁴⁸. Podobnie rzecz się ma z kształtowaniem autorytetu nauczyciela, katechety czy kapłana. Młodzież bowiem w dzisiejszym świecie poszukuje świadków, do których mogłaby odwołać się w procesie dążenia ku dorosłości. Kolejnym ważnym czynnikiem

⁴⁸ Seminarium naukowe „Pedagogiczne, społeczne i duszpasterskie aspekty wychowania w trzeźwości”, które odbyło się 21 lutego 2012; por. <http://ekai.pl/diecezje/radomska/x51584/obniza-sie-wiek-inicjacji-alkoholowej-wsrod-dzieci-i-mlodziezy/?print=1> (29.04.2015).

wspomagającym wychowanie do trzeźwości jest zaangażowanie młodych ludzi w aktywne spędzanie czasu wolnego. Można tu wymienić choćby działania wolontariatu, kółek zainteresowań (np. teatralnych, muzycznych, sportowych, plastycznych, turystycznych, informatycznych itp.), grup parafialnych. Młody człowiek rozwijający własne zainteresowania, pracujący na rzecz własnego rozwoju osobistego, uczy się współdziałania i odpowiedzialności za siebie i drugiego człowieka. Przykładem takich działań może być grupa teatralna *Rezistors*⁴⁹, o której jeden z członków mówił w następujący sposób:

Zespół *Rezistors* dał mi bardzo dużo i wiele wniósł dobrego w moje życie. Dzięki grupie nie tylko uświadomiłem sobie, czym jest odpowiedzialność za siebie i za drugiego człowieka, ale również się tego nauczyłem. Poznałem tu wielu wspaniałych ludzi, na których mogę liczyć w każdej sytuacji. Daje mi to ten komfort, że zawsze znajdzie się ktoś, u kogo znajdę wsparcie i pomoc. Na spotkaniach nie tylko pogłębiamo swoją wiarę, uczymy się pracy w grupie i wymieniamy się poglądami na różne tematy, ale też pracujemy na rzecz innych ludzi, przy czym świetnie się bawimy. Daje mi tę satysfakcję, że mogę zrobić coś dobrego. W zespole wszyscy jesteśmy równi i każdy członek *Rezistors* jest jednakowo ważny dla całości grupy. I to w tym wszystkim jest najwspanialsze!⁵⁰

Należy także promować wśród młodych ludzi różnorakie formy imprez bezalkoholowych, np. sylwester, osiemnastka itp. Na początku dla wielu chłopców i dziewcząt może to być niezrozumiałe i śmieszne. Przykład wypowiedzi „monius 9” na jednym forum:

⁴⁹ Grupa teatralna *Rezistors* działa od 2001 przy Zespole Szkół Elektrycznych nr 1 w Krakowie.

⁵⁰ R. Chrzanowska, *Jak dobrze być...*, dz. cyt., s. 6.

[...] na imprezy bez alkoholu aktualnie nie chodzę, bo moi znajomi takowych nie organizują, jak robię za kierowcę albo biorę jakieś leki to oczywiście ograniczam się do coli. poza tymi przypadkami piję głównie piwo, bo lubię. Z mocniejszymi rzeczami nie przesadam, bo mój organizm źle to znosi, a nie lubię okupywać nocnej zabawy problemami z żołądkiem dnia następnego; zdarzyło mi się być na paru imprezach z założenia bezalkoholowych jakiś czas temu i pewnie to była kwestia towarzystwa, ale było DREŹTWO. i to mocno. w ogóle nie do końca kumam ideę imprezy bezalkoholowej – impreza jest po to, żeby się bawić [...] ⁵¹.

Jednak po konsekwentnych działaniach podejmowanych w tej kwestii można spotkać się i z takimi wypowiedziami:

Będąc w tym roku w klubie raz z moimi braćmi i kilkoma innymi znajomymi usłyszałem, iż w „klubie w jakim jesteśmy nie jest możliwe wyjście w stanie trzeźwym”. Jednak założyłem się, iż przełamie tę zasadę. Mój rozmówca zgodził się i założył się ze mną o 10 złotych. Z uśmiechem na ustach wszedłem do klubu i sącząc Sprite’a przez większość wieczoru wygrałem zakład i po całym wieczorze wyszedłem na plus z budżetem. Jednak wizyta w tym klubie utwierdziła mnie w moim przekonaniu co do bezsensowności picia alkoholu na imprezach ⁵².

Na koniec warto przytoczyć słowa biskupa Tadeusza Bronakowskiego, który zwraca uwagę na fakt, iż:

nie wystarczą tylko środki na działania profilaktyczne i pomoc społeczną, lecz potrzeba zdecydowanej i konsekwentnej polityki ograniczania

⁵¹ „monius 9”, <http://wizaz.pl/forum/showthread.php?t=513356> (29.04.2015). Zachowano pisownię oryginalną.

⁵² <http://bartekraducha.w.interia.pl/8.html> (29.04.2015).

fizycznego dostępu do alkoholu przez zablokowanie wzrostu liczby punktów sprzedaży, a wręcz ograniczania liczby tych, które dzisiaj funkcjonują⁵³.

W praktyce oznacza to utrudnienie młodzieży dostępu do alkoholu, a co się z tym wiąże – ułatwienie realizowania wychowania do trzeźwości. Efekty można bowiem osiągnąć na dwóch płaszczyznach: wzmacniając pozytywne bodźce mające wpływ na kształtowanie właściwych postaw zmierzających do abstynencji alkoholowej oraz eliminując negatywne elementy, a tym samym zmniejszając niewłaściwe oddziaływanie promocji alkoholu na młodego człowieka.

⁵³ „rm”, Bp Bronakowski o dostępie do alkoholu i apostołach trzeźwości, <http://www.diecezja.radom.pl/archiwum/1484-bp-bronakowski-trzezwoc> (29.04.2015).